

Д/р
14014

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут інформаційних та соціальних технологій
(повне найменування інституту/факультету)

кафедра соціальних теорій
(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

на тему: «Проблема гіперактивності в молодшому шкільному віці»

« The problem of hyperactivity in junior school age»

Виконала: студентка денної форми навчання
Напрямок підготовки 6.030102 Психологія
Кондратьєва Сніжана Дмитрівна
(ПІП)

Керівник : доц., к.політ.н. Драшкович А.І.

Рецензент к.психол.н., доц. Юнг Н.В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 2017 р.

Захищено на засіданні ЕК № 3_
протокол № _____ від _____ 2017 р.

Оцінка Вірно / A / 95
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Клименко Т.П.

Голова ЕК

(підпис)

Якупов В.А.

Одеса – 2017

790132

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ГІПЕРАКТИВНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ У ЗАГАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНОМУ ТА ПРИКЛАДНОМУ АСПЕКТАХ	7
1.1. Гіперактивність як психологічна та психофізіологічна особливість дітей молодшого шкільного віку та історія вивчення гіперактивної поведінки у вітчизняній та західній психологічній науці	7
1.2. Особливості психологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку з проявами гіперактивної поведінки	18
1.3. Причини та умови формування й розвитку гіперактивності та труднощі, що виникають в процесі навчання.....	23
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГІПЕРАКТИВНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	36
2.1. Методика та організація дослідження гіперактивності.....	36
2.2. Аналіз отриманих результатів та їх інтерпретація	44
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПСИХОКОРЕКЦІЇ ГІПЕРАКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	54
3.1. Організація комплексної роботи з психокорекції гіперактивної поведінки	54
3.2. Програма психокорекції з дітьми із СДУГ	68
3.3. Аналіз ефективності проведення психокорекційної програми із гіперактивними дітьми.....	70
Висновки до розділу 3	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	84
ДОДАТКИ	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільства і цивілізації ставить перед людиною нові проблеми. Несприятливі соціально-економічні та екологічні чинники призводять до погіршення здоров'я і найсильніше впливають на дітей. Останні дослідження показують, що понад 90 % дітей мають відхилення у психічному та фізичному розвитку. За час навчання у школі майже в 4 рази збільшується кількість психопатологічних станів. Серед дітей із розладами поведінки можна виділити особливу групу без виражених органічних пошкоджень мозку. Йдеться про дітей, в яких поступово зростають відхилення в окремих психічних функціях, що виражається в порушенні поведінки. При цьому найбільшу увагу привертає підвищена рухова активність дитини, перший опис якої з'явився понад 100 років тому. Складність проблеми полягає в тому, що вона є комплексною: медичною, психологічною і педагогічною.

В останні роки досягнуті значні успіхи у вивченні однієї із актуальних проблем нейропедіатрії – синдрому гіперактивності в дітей. Актуальність проблеми визначається високою частотою даного синдрому серед дітей молодшого шкільного віку та його великою соціальною значимістю. Діти із синдромом дефіциту уваги (із гіперактивною поведінкою) мають нормальний або високий інтелект, однак, як правило, погано навчаються у школі. Крім труднощів навчання, синдром дефіциту уваги проявляється руховою гіперактивністю, дефектами концентрації уваги, відволікаємістю, імпульсивністю поведінки, проблемами у взаєминах з оточуючими. Очевидно, що у фокусі наукових проблем синдрому дефіциту уваги/гіперактивності дітей концентруються інтереси різних фахівців – педіатрів, педагогів, нейропсихологів, дефектологів, неврологів [8].

Гіперактивність, яка зустрічається в дитячому віці, проявляється як сукупність симптомів, пов'язаних з надмірною психічною й моторною активністю. Важко провести чіткі межі цього синдрому (тобто сукупності

симптомів), але звичайно він діагностується в дітей, які відрізняються підвищеною імпульсивністю й неухвальною; такі діти швидко відволікаються, їх однаково легко й обрадувати, і засмутити. Часто для них характерні агресивна поведінка й негативізм. У силу подібних особистісних особливостей гіперактивним дітям важко концентруватися на виконанні яких-небудь завдань, наприклад у шкільній діяльності. Батьки й учителі часто стикаються із чималими труднощами у стосунках з такими дітьми.

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю проявляється розладами руховим розгальмуванням (гіперактивністю) та імпульсивністю поведінки. Гіперактивність дитини відзначається оточуючими її дорослими у віці до семи років, звичайно починаючи з раннього віку. З початком навчання в дитини виникають труднощі освоєння шкільних навиків і слабка успішність, непевність у собі й заниженій самооцінці, складності обробки інформації, зовнішніх і внутрішніх стимулів. Спостворюється модель відносин з батьком і матір'ю, яка являється базисом соціальних відносин у цілому. Виникають проблеми у взаєминах з оточуючими, в тому числі з однокласниками й учителями, підсилюються порушення поведінки [88, 24].

Проблема діагностування та поведінкової корекції гіперактивних дітей є однією з найдосліджуваніших у Європі та США. Ряд зарубіжних учених та наших співвітчизників займалися цією проблемою: І. Брязгунов, О. Єфіменко, О. В. Касатікова, І. Лангмейєр О. Лютова-Робертс, З. Матейчик, Г. Моніна, О. Ромачук, Є. Суковський, З. Тржесоглава, Л. Чутко і т.д. Але, на жаль, ще недостатньо вивченою є проблема гіперактивної поведінки у молодших школярів. Варто вказати на те, що саме у молодшому шкільному віці гіперактивність дитини є визначальною для її повноцінного розвитку в особистісному та інтелектуальному аспектах. Дефіцит уваги, який є супутником гіперактивності дитини, перешкоджає оптимальній життєдіяльності та зростанню дитини. Саме тому варто дослідити особливості гіперактивності дітей молодшого шкільного віку, вказати на

умови її психологічної корекції та розробити програму подолання негативних проявів гіперактивної поведінки учнів початкових класів.

Таким чином, **актуальність теми наукової роботи** зумовлена важливістю розкриття проблеми гіперактивної поведінки молодших школярів та пошуку шляхів її вирішення засобами психологічно-корекційної діяльності.

Об'єкт дослідження – гіперактивність дітей молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження є особливості гіперактивної поведінки молодших школярів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати проблему гіперактивної поведінки дітей молодшого шкільного віку та вказати на шляхи її вирішення засобами психолого-корекційної діяльності.

У відповідності з об'єктом, предметом та метою дослідження було висунуто наукову **гіпотезу**: використання психолого-корекційної програми для гіперактивних дітей у педагогічному процесі забезпечує оптимізацію їх розвитку, стабілізацію психічної сфери та підвищення якості знань учнів.

Мета та гіпотеза дослідження зумовили такі **завдання**:

1. Обґрунтувати умови виникнення та проявів гіперактивної поведінки молодших школярів;
2. Здійснити аналіз та інтерпретацію практичного дослідження особливостей гіперактивної поведінки дітей молодшого шкільного віку;
3. Розробити, апробувати та практично обґрунтувати ефективність психологічної програми корекції гіперактивності молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу магістерського дослідження становлять праці: Л. Алексєєвої, А. Бабицького, І. Брязгунова, С. Вайтулевич, Ж. Горпинич, Є. Дремової, В. Єремєєвої, Н. Заваденко, А. Захарова, Є. Касатікової, О. Каунової, А. Кошелевої, І. Кузнецової, С. Кураліної, І. Левицької, Є. Лютової, Г. Моніної, І. Наумової, М. Павлової, Є. Правіло,

В. Рубцова, А. Столяренко, Л. Чутко, О. Шатури, М. Шевченко, Ю. Шевченко та інших.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань, отримання вірогідних результатів, перевірки наукової гіпотези використовувались такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз проблеми на основі вивчення науково-практичної літератури; теоретичне та практичне узагальнення результатів дослідження; спостереження; аналіз та синтез, систематизація і узагальнення, експеримент та обробка його результатів.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягають в детальному обґрунтуванні проблеми гіперактивної поведінки дітей молодшого шкільного віку, уточненні шляхів психологічної корекції гіперактивності учнів.

Практичне значення результатів роботи розкривається у практичному застосуванні розробленої психолого-корекційної програми для гіперактивних дітей, яка може бути використана психологами загальноосвітніх закладів з метою оптимізації навчально-пізнавального та особистісного розвитку молодших школярів із СДУГ. Також матеріали магістерського дослідження можуть бути використані студентами психолого-педагогічних спеціальностей під час підготовки до практичних та семінарських занять.

Вірогідність та обґрунтованість результатів забезпечено відповідністю методів дослідження меті, предмету та завданням, апробацією отриманих результатів.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (111 найменувань), містить 10 таблиць, 3 діаграми, 4 додатки. Загальний обсяг роботи – 125 сторінок.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи особливості розвитку особистості молодшого шкільного віку, багато науковців звертають увагу на певні проблеми, які дуже важливо помітити саме на початку їх формування і проявів, щоб попередити негативні наслідки. До таких проблем відноситься і гіперактивна поведінка молодших школярів.

Розглядаючи проблему гіперактивності молодшого школяра, варто вказати, що проявляється вона найчастіше у віці до 7 років, та за статистичними даними може переважати у 18 % учнів початкових класів. Звичайно помітна тенденція до проявів гіперактивної поведінки у хлопчиків, але також зустрічаються і випадки гіперактивності у дівчаток. Гіперактивність поведінки дітей тісно пов'язана із дефіцитом уваги, який є супутником даного недугу молодших школярів. Якщо не лікувати гіперактивність ще в ранньому дитинстві, то в дорослому віці вона стане причиною існування антисоціальних і агресивних людей. Те, що, на перший погляд, може здатися поганою поведінкою, невихованістю або розбещеністю, нерідко буває наслідком серйозних порушень у нервовій системі дитини.

Дане захворювання стало предметом детального вивчення лікарів та психологів з початку ХХ століття, коли після епідемії енцефаліту стали з'являтися повідомлення про велику кількість дітей, які дуже дивно поводяться. Для уточнення меж даної патології в США була створена спеціальна комісія, що запропонувала визначення мінімальної мозкової дисфункції, до якої відноситься і гіперактивність. За міжнародною класифікацією виділяють три форми гіперактивності дітей: а) гіперактивність, яка сполучається з порушеннями уваги; б) порушення уваги; в) переважає гіперактивність.

Симптомами гіперактивної поведінки дітей є такі положення: дитина робить неспокійні рухи кистями й стопами; не може спокійно сидіти на місці, корчиться, звивається; легко відволікається на сторонні стимули; важко

очікує своєї черги під час ігор і в різних ситуаціях у колективі (на заняттях, під час екскурсій і свят); на питання часто відповідає, не замислюючись, не дослухавши їх до кінця; важко виконує запропоновані завдання; важко зберігає увагу при виконанні завдань або під час ігор; часто переходить від однієї незавершеної дії до іншої; не може грати тихо, спокійно; багато галасує, заважає іншим, пристає до оточуючих; часто складається враження, що дитина не слухає звернену до неї мову; часто втрачає речі, необхідні у школі, вдома, на вулиці; іноді робить небезпечні дії, не замислюючись про наслідки.

Причинами дитячої гіперактивності може бути генетична схильність, особливості функціонування головного мозку, пологові травми, інфекційні хвороби, якими дитина перехворіла в перші місяці свого життя. Нерідко при гіперактивних проявах може йтися про мінімальну мозкову дисфункцію (ММД) або про синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), наявність яких може визначити тільки невропатолог після проведення спеціальних діагностичних досліджень.

Відповідно до вищевказаних положень причини гіперактивності молодших школярів можна об'єднати в наступні групи:

- 1) патологія вагітності й пологів;
- 2) генетичні;
- 3) біохімічні порушення в організмі;
- 4) порушення дозрівання центральної нервової системи (ЦНС).

Навчання дітей із гіперактивною поведінкою також відбувається із значними труднощами. Оскільки гіперактивним молодшим школярам важко зосередитися на одній справі, то вони відчують дефіцит уваги до шкільного навчання, їм нудно сидіти на уроці. Дітям із гіперактивною поведінкою важко дотримуватися шкільних правил, які не дозволяють їм вільно рухатися під час уроку й навіть під час перерви. Вступивши до початкової школи, діти з гіперактивною поведінкою підпадають під вплив травматичної та стресогенної обстановки, коли їм забороняють викрикувати, бігати,

командувати, а навпаки заставляють працювати, зосереджуватися на нудних заняттях. Саме тому у дітей з гіперактивною поведінкою спостерігається дезадаптація до навчання у школі.

На основі аналізу психологічних праць ми встановили, дітям з гіперактивною поведінкою можна допомогти. Сучасні методи психологічної, медичної, педагогічної допомоги, поєднані із зусиллями батьків і вчителів, сприяють оптимальному розвитку молодших школярів та можуть зменшити їх поведінкові проблеми.

Маючи на меті практичне дослідження особливостей гіперактивної поведінки молодших школярів, ми відібрали групу учнів 1-х класів, які, за свідченням батьків та вчителів, мають гіперактивні прояви поведінки. Вибірка дослідження складала 30 учнів, серед яких 13 хлопців та 7 дівчат. Список опитуваних дітей подаємо у додатку А.

Для проведення діагностики гіперактивної поведінки молодших школярів ми обрали такі методики: Спостереження за поведінкою дітей молодшого шкільного віку на уроках та перервах (Схема спостереження – Додаток Б); Тести уважності та довільності поведінки молодших школярів (Тест № 1 «Знайди кружок за зразком», Тест № 2 «Графічний диктант» і Тест № 3 «Переплетені лінії» – Додаток В); Опитувальник для батьків «Гіперактивна поведінка дитини» (Додаток Г).

Коротко розглянувши особливості застосування вказаних методик, ми описали процедуру проведення дослідження. Експериментальне дослідження проводилося протягом тижня, і включало в себе спостереження за поведінкою дітей на уроках та під час перерв, опитування молодших школярів за тестами дослідження уваги та довільності поведінки і опитування батьків учнів відповідно до основних та додаткових ознак гіперактивної поведінки.

В ході аналізу отриманих результатів ми з'ясували, що близько половини (50%) опитуваних молодших школярів мають високі показники гіперактивної поведінки, яка проявляється у високій неувважності, руховій

розгальмованості, низьких показниках довільності поведінки та наявності великої кількості основних та додаткових ознак гіперактивності, відзначених батьками молодших школярів.

Відповідно до узагальнених даних близько 30-40 % дітей молодшого шкільного віку з вибірки мають показники наближені до високого рівня гіперактивної поведінки, що виявляється у достатньо низькому рівні розвитку пізнавально-вольової сфери особистості, у низькій довільності поведінки, у переважно помилковому виконанні тестових завдань, у відзначенні середнього рівня наявності ознак гіперактивності поведінки у дитини її батьками.

На основі отриманих результатів дослідження особливостей гіперактивної поведінки молодших школярів можна зробити висновок, що опитувані діти потребують проведення з ними психокорекційної діяльності з метою зниження рухової розгальмованості, збільшення довільності, покращення пізнавальних здібностей та рівня уважності.

Методологічно обґрунтувавши особливості надання психокорекційної допомоги молодшим школярам, які страждають на синдром дефіциту уваги та мають гіперактивну поведінку, ми дізналися, що стабілізація стану дітей молодшого шкільного віку з СДУГ можлива на підставі багатосекційної діагностики, з використанням психолого-педагогічного, нейропсихологічного й психофізіологічних методів комплексної психолого-педагогічної корекції.

Загальноприйнятим є положення, відповідно до якого лікування синдрому дефіциту уваги з гіперактивною поведінкою повинне бути комплексним, тобто включати як медикаментозну терапію, так і психотерапевтичні методи. Ми розглянули схему комплексної багаторівневої лікувально-корекційної допомоги дітям з гіперактивною поведінкою, до якої входить метаболічний, нейропсихологічний, синдромальний, поведінковий та особистісний рівні.

При здійсненні психолого-педагогічної корекційної роботи із дітьми з гіперактивною поведінкою та синдромом дефіциту уваги варто дотримуватися таких основних напрямків: розвитку дефіцитарних функцій (уваги, контролю поведінки, рухового контролю); відпрацювання конкретних навичок взаємодії з дорослими й однолітками; психологічна робота із агресивністю, гнівом.

Вибір методів корекції дітей молодшого шкільного віку зі гіперактивною поведінкою обумовлений як індивідуальними особливостями дитини, так і можливостями (уміннями й навичками) фахівця (психолога, психотерапевта) у рамках того або іншого напрямку психотерапії, а також залежить від конкретного запиту.

Ми розглянули основні види психотерапії, які застосовуються в роботі із гіперактивними дітьми молодшого шкільного віку: ігротерапія, арттерапія, музикотерапія, психогімнастика, гештальттерапія, сімейна терапія. Також ми дослідили особливості застосування інтегративної терапії, яка сполучає у собі принципи й техніки, використовувані в інших психотерапевтичних напрямках, до неї ввійшли клієнт-центрований підхід, гештальттерапія, нарративна терапія, когнітивно-біхевіоральна й біхевіоральна терапія.

Обґрунтувавши особливості надання психологічної допомоги дітям з гіперактивною поведінкою та відповідно до завдань наукової роботи ми розробили «Корекційну програму зменшення проявів синдрому дефіциту уваги та гіперактивності поведінки молодших школярів», розраховану на 4 дні психологічного впливу на учнів. Метою даної програми є розвиток уваги та рівня довільності поведінки гіперактивних молодших школярів та навчання їх способам подолання агресивності та гнів гуманним шляхом. Впровадження корекційної програми передбачає залучення 30 учнів молодшого шкільного віку протягом 4-х днів, під час яких із ними проводяться заняття із Блоку А «Корекція розвитку уваги» та Блоку Б «Зниження агресії у гіперактивних дітей». Ефективність програми передбачено перевірити за допомогою повторної діагностики.

Провівши повторне опитування учнів за методиками уважності та довільності поведінки молодших школярів, ми помітили позитивну динаміку змін, що свідчать про можливість впливу на гіперактивних дітей та ефективність психокорекційної роботи з ними.

Так, ми помітили, що серед опитуваних учнів переважають середній і нижче середнього рівні розвитку уваги (по 44% та 40% учнів відповідно). І решта 16 % опитуваних мають низький рівень прояву уважності. В ході порівняння цих даних із результатами попереднього опитування стають помітними позитивні зміни, адже середній рівень уважності став проявлятися у 44%, що 34 % більше, ніж при попередньому опитуванні. Показники низького рівня уважності знизилися із 50% учнів до 16%. А середній рівень прояву уважності залишився на тому самому рівні. Дані результати є показником оптимального розвитку уважності учнів.

Показники довільності поведінки молодших школярів також змінилися. В ході другого опитування середній рівень довільності став проявлятися у 44% опитуваних, що на 7% більше, ніж при попередньому опитуванні. Показники учнів із низьким рівнем довільності знизилися в учнів із 40% до 19%.

Щодо стійкості уваги, то порівнюючи результати 1-го та 2-го опитування, помічаємо, що збільшилися показники середнього рівня стійкості уваги (з 19% до 34%), і також знизилися показники низького рівня (з 44% до 16%). Отже, стає зрозумілою тенденція до покращення результатів учнів, що є свідченням ефективності проведеної психокорекційної програми.

Таким чином, в ході порівняння результатів проведених опитувань була встановлена позитивна динаміка змін рівня уваги, її стійкості, довільності поведінки молодших школярів. Ці дані вказують на результативність впровадженої «Корекційної програми зменшення проявів синдрому дефіциту уваги та гіперактивності поведінки молодших школярів». І хоча вказана програма проводилася тільки протягом 4 днів, все одно можна помітити гарні результати.

Вважаємо доцільним звернути увагу на необхідну тривалу та систематичну роботу психолога із дітьми, які мають гіперактивну поведінку та синдром дефіциту уваги, адже якщо за відносно короткий проміжок часу вдалося досягти позитивних зрушень, то за вказаних умов більшого часу та сформованої системи можна досягти набагато кращих результатів.

Також варто вказати на важливість поєднання зусиль психолога із діями вчителя-класовода і батьків. Для роботи педагога із гіперактивними дітьми ми вказали певні особливості їх взаємин, а для батьків варто порекомендувати уважніше ставитися до своїх дітей, виявляти їх відхилення у поведінці та якнайшвидше звертатися до фахівців – психологів, педагогів, медиків, які допоможуть розібратися в ситуації та підкажуть, як потрібно поводитися зі такими дітьми. Важливим є і те, що батьки повинні продовжувати вдома займатися із дітьми, впливати на формування у них довільності уваги та поведінки, допомагати молодшим школярам адаптуватися до соціальних умов середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Ю., Карабекова Н. В. Коррекционные и развивающие игры для детей 6-10 лет. – М.: Академия, 2004. – 96 с.
2. Ануфриева А. Ф., Костромина С. Н. // Как преодолеть трудности в обучении детей. – М., 1998. – 178 с.
3. Арцишевская И. Работа психолога с гиперактивными детьми в детском саду. – М.: Педагогика, 2008. – 64 с.
4. Арцишевская И. Работа психолога с гиперактивными детьми. – М.: Из-во «КНИГОЛЮБ», 2004. – 55 с.
5. Астапов В.Н. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихологии. – М.: Международная педагогическая академия, 2004. – 231 с.
6. Бабицкий А. Гиперактивность у детей – что это такое и как себя вести родителям [электронный ресурс]/ http://www.mamashkam.ru/detki/psihologiya_vospitanie/giperaktivnosti_detey.html
7. Бадалян Л. О., Заваденко Н. Н., Успенская Т. Ю. Синдромы дефицита внимания у детей // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. В. М. Бехтерева, № 3, 1993. – С. 74-90.
8. Белоусова Е.Д., Никанорова М.Ю. Синдром дефицита внимания/гиперактивности Электронный ресурс Медицинского центра «Невро-Мед» / <http://www.nevromed.ru/zabol/sdv1.htm>
9. Боро М.П. Психотерапевтический театр как метод коррекции невротических расстройств у детей // Укр. мед. часопис. – 2001. – № 2. – С.134-137.
10. Битянова М.Р., Азарова Т.В., Афанасьева Е.И., Васильева Н.Л. Работа психолога в начальной школе. – М.: Изд-во «Совершенство», 2008. – 352 с.
11. Борба М. Нет плохому поведению. 38 моделей проблемного поведения ребенка и как с ними бороться. – М.: Диалектика, 2006. – 320 с.

- 12.Бордовская Е.В. К проблеме изучения особенностей общения дошкольников, страдающих психической депривацией // Речевая деятельность в норме и патологии: Матер. межотрасл. науч.-метод. конф., Санкт-Петербург, 11-13 нояб., 1998. – СПб, 1999. – С.40-43.
- 13.Брызгунов И. П., Касатикова Е. В. Непоседливый ребенок. – М.: Изд-во Института Психиатрии, 2001. – 198 с.
- 14.Брызгунов И. П., Касатикова Е. В. Непоседливый ребёнок, или всё о гиперактивных детях.– М.: Психотерапия, 2008.– 258 с.
- 15.Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей. – М.: Медпрактика, 2012.
- 16.Вайтулевич С.Н. Групповая психологическая работа с родителями детей, страдающих расстройствами внимания / <http://www.rae.ru/zk/arj/2007/03/Vaitulevich.pdf>
- 17.Волгина С.Я. Состояние психического здоровья и структура психических и поведенческих расстройств у детей / Волгина С.Я., Менделеевич В.Д., Альбицкий В.Ю. // Социальная и клиническая психиатрия. – 2010. – Т.10. –№ 2. – С.16-19
- 18.Волоскова Н.Н. Конституционально-типологическая аномальная изменчивость личности у подростков с органической недостаточностью мозга // Теоретические и прикладные проблемы психологии: Матер. 2 Всерос. науч. конф., Ставрополь, 1- 4 окт., 2001. – Ставрополь. – 2001. – С.158-162.
- 19.Гамезо М.В. и др. Возрастная психология: личность от молодости до старости.: Учебное пособие. – М.: Издательский Дом «Ноосфера», 2009. – 342 с.
- 20.Гаспарова Е.М. «Шустрики» и «Мямлики» //Дошкольное воспитание. – 2010. – № 4. – С. 90-98.
- 21.Гиперактивный ребенок / <http://club-edu.tambov.ru/vjpusk/vjp135/rabot/39/index5.html>
- 22.Гіперактивність у молодших школярів / <http://lsti.narod.ru/naukst.htm>

- 23.Голик А., Мамцева В. Гипердинамический синдром // Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста / Под общей ред. С. Ю. Циркина. – СПб: Питер, 1999. – С. 265-266.
- 24.Горпинич Ж.О. Гиперактивность детей младшего школьного возраста / [электронный ресурс Фестиваля педагогических идей «Открытый урок»] / <http://festival.1september.ru/articles/103539/>
- 25.Гроголева О.Ю. Тревожность как проявление школьной дезадаптации младших школьников // Актуальные проблемы психологии: Сб. науч. тр. / Омск. гос. ун-т. – Омск, 2000. – С. 43-47.
- 26.Гунченко А.І, Решетило О.О. Що таке гіперактивність? Відповідь психологів / [електронний ресурс Управління освіти виконавчого комітету Полтавської міської ради] / http://www.osvita.poltava.org/index.php?option=com_content&view=article&id=495:2009-06-01-08-52-05&catid=47:2009-05-20-06-22-39&Itemid=72
- 27.Гуревич К.М. Индивидуально-психологические особенности школьников. – М., 2004. – 342 с.
- 28.Давыдов В.В Проблемы развивающего обучения. – 3-е изд. – М., 2001. – 286 с.
- 29.Деметер Є. Гіперактивні діти: кому вони потрібні? [електронний ресурс. Публікація від 17.04.2009] / <http://www.rionews.com.ua/statjag.php?id=15075>
- 30.Добсон А. Непослушный ребенок. – М.: «Пенаты», 2002. – 245 с.
- 31.Дремова Е.А. Гиперактивные дети и проблемы их обучения / [электронный ресурс Научного информационно-аналитического журнала «Образование и общество»] / http://www.education.rekom.ru/5_2001/dremowa.html
- 32.Еремеева В.Д.. Типы латеральности у детей и нейрофизиологические основы индивидуальной обучаемости // Вопросы психологии. – 2000. – №1. – С. 128-134.

- 33.Жарков Г.В. Коррекция осознания пространства и времени у подростков со школьной дезадаптацией средствами интеллектуальных и творческих игр // Особый ребенок: Исслед. и опыт помощи: Науч.-практ. сб. - 1998. - N 1. - С.120-121.
- 34.Заваденко Н.Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте. – М.: Из-во Академия, 2005. – 256 с.
- 35.Заваденко Н.Н. Как понять ребенка: дети с гиперактивностью и дефицитом внимания. – М.: Школа-Пресс, 2000. – 112с.
- 36.Заваденко Н.Н. Факторы для формирования дефицита внимания и гиперактивности у детей // Мир психологии. – 2000. – №1. – С. 52-57.
- 37.Заводенко Н.Н., Петрухин А.С., Семенов П.А. и др. Лечение гиперактивности с дефицитом внимания у детей: оценка эффективности различных методов фармакотерапии. // Московский мед. журн. – 1998. - № 4. – С. 19-23.
- 38.Заморока Т. Приборкуємо дитячу гіперактивність / [електронний ресурс 20 хвилин]/ <http://20minut.ua/news/135392>
- 39.Захаров А.И. Неврозы у детей и психотерапия. - СПб: Союз: Лениздат, 2000. - 324 с.
- 40.Иовчук Н.М. Детско-подростковые психические расстройства. – М. НЦ ЭНАС, 2007. – 80 с.
- 41.Иовчук Н.М., Северный А.А., Морозова Н.Б. Детская социальная психиатрия для непсихиатров. Сб. – СПб.: Питер, 2006. – 298 с.
- 42.Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции. Игры, упражнения, техники. – СПб: Феникс, 2008. – 349 с.
- 43.Ілліна О. В., Павленко О.А. Адаптивно-розвиваюча соціалізація молодших школярів / Вісник Житомирського державного університету. Випуск 44. Педагогічні науки. – 2008. – С. 26-29.
- 44.Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия – СПб.: Питер Ком, 1998.

45. Катриченко Т. В Україні дітей лікують психотропними препаратами... необґрунтовано? // «Главред», 22.10.08// [електронний ресурс]
<http://ua.glavred.info/archive/2008/10/22/172538-2.html>
46. Каунова О. Гиперактивный ребенок в школе/ [электронный ресурс
журнала «Первое сентября»] / http://nsc.1september.ru/view_article.php?ID=200901707
47. Кащенко В. П. Педагогическая коррекция: Исправление недостатков характера у детей и подростков. М.: Академия, 1999. – 301 с.
48. Костина Л. М. Интегративная игровая психологическая коррекция. – СПб.: Речь, 2006. – 136 с.
49. Кошелева А., Алексеева Л. Гиперактивный ребенок / [электронный ресурс
журнала «Первое сентября»]/ <http://nsc.1september.ru/2002/09/7.htm>
50. Кошелева А.Д., Алексеева Л.Д. Диагностика и коррекция гиперактивности ребенка. – М., 2006. – 397 с.
51. Крайг Г. Психология развития. – СПб, «Питер», 2000. – 980 с.
52. Красов В.А. Гипердинамический синдром у детей младшего школьного возраста: Автореф. дис. ... канд.мед.наук. – М., 1999. – 20 с.
53. Кузнецова И.В. Психолого-педагогическая модель коррекции гиперактивного синдрома с дефицитом внимания у детей дошкольного возраста// Психология. – № 4 (57) – 2008 – С. 121-124
54. Кузнецова Т.А. Синдром гиперактивности детей с дефицитом внимания (СГДВ). Чья это проблема? / Кузнецова Т.А., Кургузова Н.И., Юдилевич А.Я. // Актуальные проблемы экологии, экспериментальной и клинической медицины: Матер. 2-й Рос. науч.-практ. конф., Орел, 26-27 апр., 2001. – Орел, 2001. – С.136-137.
55. Куралина С. Синдром дефицита внимания и гиперактивности (СДВГ) / http://centercep.ru/content/view/151/sindrom_deficita_vnimaniia_i_giperaktivnosti_.htm

56. Кучма В.Р., Платонова А.Г. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей России: Распространенность, факторы риска и профилактика. – М., 2007.
57. Левицька І. Особливості психокорекційної роботи з гіперактивними дітьми молодшого шкільного віку // Матеріали обласної науково-практичної конференції «Деадаптована дитина: Напрямки психотерапевтичної та психокорекційної допомоги», Львів – 2004. – С. 34-39.
58. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.
59. Лютова Е.К., Мони́на Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – М., 2000. – 234 с.
60. Мазур Б. Непосидючий Дениско / [електронний ресурс Навчально-реабілітаційного центру «Джерело»] / <http://www.dzherelocentre.org.ua/index.php/news.full.uk/items/neposidjuchij-denisko.html?PHPSESSID=344bf608f68674898bc39aa621051a6b>
61. Меланченко Е. Проблемы в поведении как показатель школьной дезадаптации (Синдром гиперактивности, снижение энергетического потенциала школьника, детская агрессия)/ Первое сентября. – 2007. – № 19. / <http://zdd.1september.ru/article.php?ID=200701906>
62. Мони́на Г., Лютова-Робертс Е., Чутко Л. Гиперактивные дети: психолого-педагогическая помощь. Монография. – СПб: Речь, 2007. – 186 с.
63. Мусатова Н.М. Пантокальцин в лечении синдрома гиперактивности и дефицита внимания // Журнал «Трудный пациент». – 2006 – № 6 / режим доступа: http://www.t-pacient.ru/archive/n6-2006p/n6-2006p_129.html
64. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе. – М., 2005. – 564 с.
65. Наумова І.С. Особливості організації роботи щодо подолання неуважності у молодших школярів // Вісник Уманського державного педагогічного

- університету ім. Павла Тичини. – Умань, 2007. – С. 83-85. [електронний ресурс] / <http://s-journal.cdu.edu.ua/base/2008/v3/v3pp83-85.pdf>
- 66.Немов Р.С. Психология: Учеб. Для студентов высш. учеб. заведений: в 3 кн.: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. – М., 2005. – 456 с.
- 67.Обухова Л.Ф. Детская психология: теория, факты проблемы. – М., 2005. – 342 с.
- 68.Обучение и воспитание детей «группы риска»: Хрестоматия: Учеб. пособие для педагогов классов коррекц.-развивающего обучения / Сост.: Астапов В.М., Микадзе Ю.В. – М.: Ин-т практ. психологии, 1996. – 221 с.
- 69.Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. – М., 2006. – 398 с.
- 70.Онанко А.П., Круковська В.В. Поради психолога / [електронний ресурс Київської міської психолого-медико-педагогічної консультації] // <http://kmpmpk.edu.kiev.ua/?q=node/267>
- 71.Основы психологической диагностики: Учебное пособие / Под ред. К.М. Гуревича, М.К. Акимовой. – М., 2003. – 392 с.
- 72.Особый ребенок, выпуск 1. – М.: Теревинф, 1998. – 89 с.
- 73.Павлова М. Гиперактивный ребенок/ [электронный ресурс журнала «Дошкольное образование»] /<http://edu.rin.ru/cgi-bin/article.pl?ids=1&id=899>
- 74.Павлова Ю.Е. Семинар для педагогов «Гиперактивный ребенок»/ Фестиваль педагогических идей «Открытый урок»/ <http://festival.1september.ru/articles/503972/>
- 75.Пасечник Л. Коррекция тревожности и гиперактивности в детском возрасте. – М., 2007. – 112 с.
- 76.Политика О.И. Дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью. – СПб.: Речь, 2006.– 208 с.
- 77.Правило Е.С. Организация образовательного процесса с гиперактивным расстройством и дефицитом внимания // Психолог. – 2008. - № 4. – С. 23-29.

78. Практикум по возрастной и педагогической психологии /Под ред. А.И.Щербакова. – М., 2001. – 387 с.
79. Психокоррекция. Теория и практика. /Под ред. Ю.С. Шевченко. – М.: «Коррекция», 1999. – 224 с.
80. Психологический словарь / под редакцией В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М., 2007. – 460 с.
81. Реут М.Н. Психологическая и психотерапевтическая коррекция при нарушениях развития детей: (Практикум по психологии для ин-тов повышения квалификации работников образования) – Казань, 1997. – 82 с.
82. Решетило О.О. Що таке гіперактивність?/[електронний ресурс Управління освіти виконавчого комітету Полтавської міської ради] / http://www.osvita.poltava.org/index.php?option=com_content&view=article&id=533:2009-06-24-08-56-03&catid=50:2009-05-20-06-30-40&Itemid=70
83. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. - М., 2006. –384с.
84. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги // Прак. керівництво. – Л.: Крео, 2008. – 323 с.
85. Рубцов В.В. Необходимые меры в системе образования в системе образования по работе с детьми СДВГ по работе с детьми СДВГ. Тезисы доклада / <http://www.otrok.ru/doktor/info/rubcov.pdf>
86. Сачек Т. Наступність – умова успішної адаптації / [електронний ресурс: Професійний журнал для вчителів «Вікдритий урок»] / <http://osvita.ua/school/psychology/2027>
87. Семакова Е.В., Макарова И.Ю. Семейно-социальные условия развития гиперактивности // Научный журнал Успехи современного естествознания. – 2007. – № 9. – С. 34-39.
88. Семакова Е.В., Макарова И.Ю. Семейно-социальные условия развития гиперактивности // Научный журнал «Успехи современного естествознания». – 2007. – №9. – С. 24-28.

- 89.Семенака С.И. Социально-психологическая адаптация ребенка в обществе. Коррекционно-развивающие занятия. – М.: АРКТИ, 2006. – 72 с.
- 90.Славина Л.С. Дети с аффективным поведением. – М., 1999. – 344 с.
- 91.Спиваковская А.А. Профилактика детских неврозов. Комплексная психокоррекция. – М., 1999. – 288 с.
- 92.Степанов В.Г. Психология трудных школьников. – М.: Трикта, 2004. – 204 с.
- 93.Столяренко А.Д. Детская психодиагностика и профориентация. – М.: Раттер, 2001. – 287с.
- 94.Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Р-н-Д.: Феникс, 2002. – 344 с.
- 95.Суковський Є. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей // Порадник для батьків.– Л.: Колесо, 2008.– 141 с.
- 96.Тамбиев А. Э., Медведев С. Д., Литвиненко О. В. Динамика основных свойств внимания у детей младшего школьного возраста с синдромом дефицита внимания / Конгресс по детской психиатрии. – М.: РОСИНЭКС, 2001. – С. 334-335.
- 97.Терещенко О.А. Ігрові вправи для розвитку уваги//Розкажіть онуку. – 2004. – №1-2. – С. 70-71.
- 98.Тесты для детей, сборник тестов и развивающих упражнений. Составители М.Н. Ильина, Л.Г. Парамонова, Н.Я. Головнева – СПб.: «Дельта», 2007. – 384 с.
- 99.Тітова Н. Розвиток уваги молодших школярів //Початкове навчання та виховання. – 2007. – №10. – с.18-20.
100. Уэндер П., Шейдер Р. Психиатрия. Под редакцией Р. Шейдера. Пер. с англ. – М., Практика, 1998. – 485 с.
101. Фопель К. С головы до пят. Подвижные игры для детей 3-6 лет. / Пер. с нем. – М.: Генезис, 2010. – 143 с.
102. Фридман Л.М., Кулагина Л.Ю. Психологический справочник учителя. – М., 1991.

103. Черномазова Е. Гиперактивный ребенок / <http://www.owl.ru/win/womplus/1996/hyper.htm>
104. Чистякова М.М. Психогимнастика. – М.: Просвещение. – 2000. – 290 с.
105. Чутко Л. Гиперактивный ребенок / <http://www.7ya.ru/articles/3592.aspx>
106. Шадрик О.К. Корекційно-розвивальні ігри для гіперактивних дітей // Психолог. – 2004. – № 7. – С.19-21.
107. Шатура О. Подолання неуважності: Корекційно-розвивальні технології // Психолог. – 2005. – №6. – С.16-19.
108. Шевченко Ю.С. Коррекционная работа с гиперактивными детьми. – М., 2001. – 376 с.
109. Шевченко М.Ю. Игровая психорекция при работе с гиперактивными детьми / <http://www.osoboedetstvo.ru/biblioteka/text/shevch03.pdf>
110. Шевченко Ю. С., Шевченко М. Ю. Игровая психология детей с гиперактивным поведением // Школа здоровья, 1997, Т. IV, № 2. – С. 82-85.
111. Шевченко Ю.С. Коррекция поведения детей с гиперактивностью и психопатоподобным синдромом. – М.: Вита-Пресс, 1997.